

ביאורים

לאחר שלמדנו על כוחו של בית הדין להוסיף מדעתו גזירות ותקנות וכן לגרוע מצוות באופן זמני לפי מידת הצורך, מתמודד הרמב"ם עם שאלה עקרונית: כיצד מסתדרים הדברים עם האיסור המפורש בתורה שאין להוסיף כלום על מצוות התורה וכן אין לגרוע מהם? הרי מצוות התורה נצחיות הן ואינן ניתנות לשינוי לעולם?

תשובת הרמב"ם היא שהאיסור להוסיף או לגרוע יחול על האדם או על בית הדין רק אם יטען שהתורה עצמה, בין שכתב ובין שבעל פה, אסרה דבר זה או התירה אותו בעוד שאין הדבר כן. אך אם אין הדברים יוצאים מבית הדין בהשוואת דבריהם לדברי התורה אלא בהבהרה שאין מקור הדברים מהתורה, אלא תקנות וגזירות שלהם, אין בזה איסור.

באופן עקרוני, גזירות ותקנות אינן תוספת על התורה, אלא עניין העומד בפני עצמו שתפקידו לשמור על קיום מצוות התורה. כשם שאין הגדר של הפרדס מהווה חלק ממנו ותפקידה רק לשמור על פירותיו, כך גזירות ותקנות חכמים אינן עצם מצוות התורה אלא גדר וסייג לשמור עליהן. תפקיד הגדר להרחיק את האפשרות לפגיעה בגוף המצוה וכפי ראות עיני הדיינים הם יכולים להחליט עד כמה ראוי להרחיק את הגדר ולהרחיבה. אך אין הם מתיימרים לומר שהגדר היא המצוה בעצמה, ועל כן מותר להם לעשות כן.

הרחבות

• שורשו של איסור 'בל תוסיף'

שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהם. הרמב"ם מסביר את שורשו של איסור בל תוסיף: "מכיוון שהאל יתעלה יודע שבכל זמן ומקום זקוקים דיני התורה הזאת - בהתאם לשוני במקומות, לאירועים חדשים ולנסיבות - לתוספת לחלקם או לגריעה מחלקם, הוא אסר להוסיף או לגרוע ואמר: "לא תסף עליו ולא תגרע ממנו" [דברים יג, א]. כי זה היה מביא לשיבוש סדרי התורה ולאמונה שאין היא מאת האל" [מורה נבוכים ג, מא]. אם הייתה מתאפשרת 'גמישות' בדיני התורה עלולים היינו לבוא לחכמים שאין תורה מן השמים. כדי להתמודד עם שינויי המציאות "הוא (הקב"ה) התיר לחכמים שבכל תקופה, כלומר, לבית-דין הגדול, לעשות סייגים לדיני תורה אלה כדי לשמור על יציבותם בדברים שיחדשו על דרך איחוי שבר, ולהנציח סייגים אלה, כמו שאמרו (חז"ל): ועשו סיג לתורה. כן גם הותר להם להשעות חלק ממעשי התורה או להתיר חלק מאיסוריה במצב כלשהו או בהתאם למאורע. אבל אין להנציח זאת, כפי שהבהרנו בפתיחה לפירוש המשנה בעניין הוראת שעה" [שם].

רבי יהודה הלוי אומר את הדברים בצורה חדה יותר, באומרו שאיסור ההוספה והגריעה "לא נאמר אלא להמון כדי שלא יחדשו משכלם ויתחכמו מדעתם ויקבעו לעצמם תורת מהקשתם כמו שעושים הקראים" [כוזרי ג, מא] "ואזהרת לא תוסיף וגו' אין עניינה כנגד אלה הממשיכים רצונו יתברך במציאות וידם כיד רבם בכל אשר יגזורו" [פירוש קול יהודה, שם].

ט, הואיל ויש° לבית דין לגרוע ולאסר דבר המתיר ויעמד אסורו לדורות, וכן יש להן להתיר אסורי תורה לפי שעה, מה הוא זה שהזהירה תורה°: "לא תסף עליו ולא תגרע ממנו" (שם יג, א)? שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהם° ולקבע הדבר לעולם שהוא מן התורה°, בין בתורה שבכתב° בין בתורה שבעל פה°.

ט, כיצד°? הרי כתוב בתורה: "לא תבשל גדי בחלב אמו" (שמות כג, יט; לד, כו; דברים יד, כא), ומפי השמועה° למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכל בשר בחלב, בין בשר° השור בין בשר השא°*, אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה°.

ט, אם יבוא בית דין ויתיר בשר השא°* בחלב - הרי זה גורע. ואם יאסר בשר העוף, ויאמר שהוא בכלל ה"גדי"° והוא אסור מן התורה - הרי זה מוסיף.

ט, אבל אם אמר: בשר העוף מותר מן התורה, ואנו נאסר אותו ונודיע לעם שהוא גזרה, שלא יבוא מן הדבר חרבה° ויאמרו: העוף מותר מפני שלא נתפרש° בתורה - כך החיה מתרת, שהרי לא נתפרשה; ויבוא אחר ויאמר: אף בשר בהמה מותר, חוץ מן העז°; ויבוא אחר לומר: אף בשר העז מותר בחלב הפרה או הפבשה, שלא נאמר אלא "אמו", שהיא מינו; ויבוא אחר לומר: אף בחלב העז שאינה אמו מותר, שלא נאמר אלא "אמו"; לפיכך נאסר כל בשר בחלב, ואפלו בשר עוף - אין זה מוסיף אלא עושה סיג לתורה. וכן כל פיוצא בזה.

ויש - ומותר. **שהזהירה תורה -** שנאמר: "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אתו תשמרו לעשות, לא תסף עליו ולא תגרע ממנו", ומצוות התורה לא ישתנו לעולם (מלכים יא, 22). **ולקבע הדבר לעולם שהוא מן התורה -** שאינה רק הוראת שעה אלא שמציגים את הדין כאילו הוא מן התורה. **בתורה שבכתב -** שיוסיף דין כאילו הוא חלק מן התורה. **בין בתורה שבעל פה -** שיוסיף דין ויציא אותו כמסורת מסיני או כפירוש לתורה, בשעה שאינו כן. **כיצד -** דוגמה לתוספת בתורה שבעל פה. **מפי השמועה -** כפי ששמעו איש מפי רבו במסורת שבעל פה כיצד להבין את דברי המקרא. **בין בשר וכו' -** "וגדי" הוא כולל ולד השור וולד השא וולד העז, עד שיפרוט ויאמר 'גדי עזים'. ולא נאמר 'גדי בחלב אמו', אלא שדיבר הכתוב בהווה" (מאכלות אסורות ט, ג). **בין בשר השור בין בשר השא°* -** זהו הנוסח האחרון ברמב"ם (ש"ת ר"י הנגיד, סימן מה); והנוסח הקודם היה "בין בשר בהמה בין בשר חיה". תחילה סבר הרמב"ם שבשר חיה גם הוא אסור מן התורה, ולבסוף הכריע שרק בשר בהמה אסור מן התורה בבשר בחלב ('בהמה' היינו בעל חיים ביתי, כגון שור או כבש או עז; ואילו 'חיה' היא בעל חיים שאינו מבויט, כגון הצבי והאיל). **בשר העוף מותר בחלב מן התורה -** אבל חכמים אסרו אותו (מאכלות אסורות ט, ד). **בשר השא°* -** בנוסח הקודם: "בשר חיה". **שהוא בכלל הגדי -** שיאמרו שכוונת התורה במילה "גדי" לכל מין של בשר, כולל העוף, אף על פי שלמדו מפי השמועה אחרת. **חרבה -** הרס. שיפרשו את הפסוק באופן מצומצם ממה שראוי לפרשו, ונמצאו מתיירים דבר אסור. **נתפרש -** נכתב בפירוש. **העז -** שבדרך כלל, בנה של העז הוא הנקרא "גדי".